

Kom o Geest des Heren kom

Een weinig-gezongen Pinksterlied

In Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk (2013) treffen we als Lied 669 ‘Veni, sancte Spiritus’ aan. Direct al bij het opslaan hiervan onderscheidt zich de notatie ten opzichte van de vele andere liederen in dit liedboek. Waarom is iedere strofe van noten voorzien? En waarom die verdeling in de Romeinse cijfers I en II?

Veni, sancte Spiritus is een zogenaamde sequens. Voluit genoemd: *prosa ad sequentiam*. Deze benaming duidt aan dat er tekst werd toegevoegd aan de *sequentia*. Dat gebeurde niet zonder reden. Wanneer men, rond de negende eeuw, in het gregoriaans de slotlettergreep van het ‘Alleluia’ gaat versieren, ontstaat op de laatste lettergreep een steeds meer uitgesponnen reeks noten. Deze versierde lettergreep wordt de *jubilus* genoemd. Omdat op deze notenreeks enkel en alleen de klinker *a* werd uitgezongen, zocht men naar een middel om hem te kunnen memoriseren.

Het is Notker Balbulus (ca. 840-912) – ook wel Notker de Stotteraar genoemd – die dit voor het eerst beschreef in zijn *Liber Hymnorum*. Balbulus was een vroegmiddeleeuws auteur, componist, poëet en als benedictijnermonnik werkzaam in de Abdij van Sankt Gallen (Zwitserland). Op een dag kreeg Notker Balbulus een *antifonale* (een boek met gezangen) onder ogen van een op de vlucht zijnde geestelijke. Daarin zag de Stotteraar dat er woorden genoteerd waren onder de lange melodieën. Een openbaring! In zijn enthousiasme besloot hij om zelf onder de versierde lettergreep van de *jubilus* teksten te plaatsen. Samen met Adam van St.-Victor (overleden in 1146) behoorde Notker tot de grote sequensendichters.

Duizenden teksten

De sequentia’s werden vanaf de elfde tot en met de dertiende eeuw veel gebruikt en werden zo populair dat voor elk kerkelijk feest wel één of meerdere ontstonden. Dit resulteerde in vele duizenden nieuwe melodieën en nieuwe teksten. Indien al sprake was van een muzikale connectie met het ‘Alleluia’, werd deze na verloop van tijd geheel losgelaten.

Het Concilie van Trente (1545-1563), dat zich tot doel stelde misstanden binnen de Katholieke Kerk aan te pakken en liturgievernieuwing nastreefde, verbood alle sequensen op vijf na:

- *Victimae paschali laudes* (Pasen; in LB-2013 Lied 615)
- *Veni, Sancte Spiritus* (Pinksteren; Lied 669, en in *Liedboek voor de kerken* Gezang 238)

· *Lauda, Sion Salvatorem* (feest van het allerheiligst sacrament, donderdag na Trinitatis; het staat in geen van beide liedboeken)

· *Stabat Mater dolorosa* (feest van de Zeven Smarten van Maria, 15 september; Lied 573, maar voorzien van andere dan oorspronkelijke melodie)

· *Dies ireda, dies illa* (Allerzielen, 2 november/Requiemmis!; Gez. 278 in Liedboek-1973)

De sequens ontwikkelde zich tot een vorm met een eigen structuur. De meeste sequensen bestaan uit een aaneenrijging van steeds twee strofen met dezelfde melodie. Deze structuur is waar te nemen in *Veni, sancte Spiritus*. Het is een volmaakt voorbeeld, omdat het schema streng is: tien strofen die steeds twee aan twee een paar vormen en tien slotregels die allen eindigen met de uitgang ‘-ium’. Al in de middeleeuwen kreeg dit lied de naam ‘gouden sequens’.

Het gedicht

Wie de auteur is van dit lied, is niet met zekerheid te zeggen. Zowel in het *Liedboek voor de kerken* als in het *Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk* wordt het auteurschap in het midden gelaten tussen Stephen Langton (ca. 1150-1228) en Innocentius III (1161-1216).

In het blad *Eredienstvaardig* (de voorloper van het huidige tijdschrift *Laetare*) schreef Arie Eikelboom in 1985:

De vertaling volgt de ontwikkeling van het oorspronkelijk Latijnse gedicht op de voet:

Strofe 1 en 2 roepen om de komst van de Heilige Geest en spreken Hem steeds aan. In die titels zijn eigenschappen van de Geest verwoord;
In strofe 3 en 4 worden de aansprektitels uitgebreid. Nog meer eigenschappen van de Geest worden genoemd (bijv. ‘Licht dat vol van zegen is’);
In strofe 5 en 6 wordt het gebed om vervulling met de Heilige Geest uitgesproken, opnieuw met vermelding van

¹In *Kleine geschiedenis van het kerklied* (ds. G.E. Zevenbergen/drs. J.R. Luth) wordt geschreven dat dit lied is bedoeld voor Allerzielen. Arie Eikelboom meent in *Hymnologie I* dat deze sequens voor de Requiemmis is geschreven.

Veni, Sancte Spiritus, et emitte caelitus lucis tuae radium.	Kom, Heilige Geest, zend voort de hemelse straal van uw licht
Veni, pater pauperum, veni, dator munerum, veni, lumen cordium.	Kom, vader van de armen, kom geveer van geschenken, kom, licht van het hart.
Consolator optime, dulcis hospes animae, dulce refrigerium.	Allerbeste trooster, zachte gastheer van de ziel, zoete troost.
In labore requies, in aestu temperies, in fletu solatium.	Bij het werk de rust, bij hitte verfrissing, bij verdriet vertroosting.
O lux beatissima, reple cordis intima tuorum fidelium.	O, allerzaligst licht, vul het binnenste van het hart van uw gelovigen.
Sine tuo numine nihil est in homine, nihil est innoxium.	Zonder uw goddelijke macht, is er niets in de mens, is er niets onschuldigs.
Lava quod est sordidum, riga quod est aridum, sana quod est saucium.	Reinig wat vuil is maak nat wat droog is, genees wat gewond is.
Flecte quod est rigidum, fove quod est frigidum, rege quod est devium.	Maak soepel wat stroef is, verwarm wat koud is, leid wat afgeweken is.
Da tuis fidelibus in te confidentibus sacrum septenarium.	Schenk uw gelovigen die vertrouwen op u, de zevenvoudige heilige giften.
Da virtutis meritum, da salutis exitum, da perenne gaudium.	Schenk voldoening voor weldaden, schenk het uiteindelijke heil, schenk de eeuwige vreugde.
Amen. Alleluia.	Amen. Halleluja.

eigenschappen van de Geest;
Strofe 7 en 8 bidden om de werking en de zegenin-
gen van de Geest;
Strofe 9 en 10 vatten het gebed samen en vullen
het aan met het eschatologisch uitzicht.

De melodie

De tien strofen kennen vijf verschillende, doorgecom-
poneerde melodieën waarbij ze twee aan twee steeds
een paar vormen. Deze paarvorming wordt telkens
aangegeven met de Romeinse cijfers I en II. Wie zich
wil verdiepen in de ontwikkeling van de melodie
kan daarvoor terecht in *Hymnologie I* van Arie Eikel-
boom.

Wanneer de twee eerder genoemde liedboeken naast
elkaar worden gelegd, valt een verschil in notatie op.
Waar in Liedboek-1973 gekozen werd voor een ternair
ritme, besloot men in het Liedboek uit 2013 tot op-
name van de notatie van de klassieke, gregoriaanse
melodie, alsmede voor de toevoeging van de laatste
regel 'Amen, alleluia'.

De uitvoering

Het ligt voor de hand dat dit zo specifieke Pinksterlied
hooguit éénmaal per jaar gezongen zal worden. Als
het al gezongen wordt... Een uitgelezen gelegenheid
om gebruik te maken van de paarvorming is om de
Romeinse I steeds door de cantor of cantorij te laten
zingen waarna de gemeente dezelfde melodie kan na-
zingen met de tekst zoals aangegeven bij de Romeinse
II.

Vanuit historisch perspectief rijst de vraag op of bij dit
lied wel begeleiding noodzakelijk is. Ten tijde van het
ontstaan van deze melodie geschiedde de zang *a-ca-
pella*. Wanneer vandaag de dag de zingende gemeente
wordt meegenomen in een onbegeleide uitvoering,
dan kan dit voor menig gemeentelid tot een indruk-
wekkende en onvergetelijke ervaring worden. Wan-
neer *a-capella*-zang niet tot de mogelijkheid behoort,
is een minimale (orgel-)begeleiding gewenst. De bege-
leidingsbundel bij het *Liedboek – Zingen en bidden in
huis en kerk* biedt hiervoor een fraaie zetting. •

Geraadpleegde literatuur:

- J. van Biezen en J.W. Schulte Nordholt: *Hymnen. Een bloemlezing met muziek uit de vroeg-christelijke en middeleeuwse gezangen van de Latijnse en Griekse Kerk*. Uitg. Desclée (Brugge), 1967.
ds. G.E. Zevenbergen en drs. J.R. Luth: *Kleine geschiedenis van het kerklied*. Uitg. Commissie voor de Kerkmuziek van de Hervormde Kerk, 1982.
Jan Luth, Jan Pasveer en Jan Smelik: *Het kerklied - Een geschiedenis*. Uitg. Mozaiek (Zoetermeer), 2001
Dr. Arie Eikelboom: *Hymnologie I*. Uitg. in eigen beheer, 2011.
Eredienstvaardig, jrg. 1 nr. 2

Liedbespreking